

Žak Elil

POLITIKA, MESTO DEMONSKOG

ROTO ESEJ

anarhija/ blok 45
PORODIČNA BIBLIOTEKA

Jacques Ellul
POLITIKA, MESTO DEMONSKOG
1980.

Jacques Ellul, *La foi au prix du doute: „Encore quarante jours...“*,
III, „La politique, lieu du démoniaque“, Hachette, Paris, 1980,
279–295.

Preveo i priredio: Aleksa Golijanin, 2025.

aleksa.golijanin@gmail.com
<http://anarhija-blok45.net>

ZAJEDNIČKA ARHIVA
<http://anarhisticka-biblioteka.net>

Posednutost (o tekstu)

Dijabolično je kroz istoriju poprimalo različite oblike; u ovom trenutku, đavo, onaj koji unosi razdor, jeste politika. I samo politika... Ne zaboravimo da je vrhunsko oružje svake politike propaganda. I da je propaganda i sama laž. Princ laži danas se izražava kroz propagandu, koja raspiruje strasti i stvara lažne izvesnosti, vatrenu privrženost i unutrašnje otuđenje. A *glavna laž* danas je čuvena formula: „Sve je političko“; ili opet: „Ljudi se mogu izraziti samo političkim sredstvima“; ili čak: „Ako ne delujemo politički, ne postizemo ništa“. Te tri apsurdne formule nisu ništa drugo nego laži samog Princa laži, danas precizno i potpuno otelotvorenog u politici. Politika je danas đavo.

Posednutost (o tekstu, AG, 2025)

Politika, mesto demonskog (Elil, 1980)

Evo u celini i teksta iz kojeg smo ranije objavili jedan odlomak, najavljen kao otrežnjujući, i koji je izgleda tako i delovao:

„Politika ne stvara ništa, a ponajmanje autentične susrete i zajedništvo ljudskih bića, kao što ne doprinosi ni napretku društva, suštinski ujedinjenog i ljudski usmerenog i odgovornog. Politika ne proizvodi ništa osim podela i unutrašnjih sukoba, koji su beskorisni, neosnovani, apsurdni. Kada prođe pedeset godina i pogledamo podelu zbog kojih su se politički protivnici obračunavali s tako divljom mržnjom, uvek nas zapanje ispraznost i glupost motiva za te podelu i mržnju, i uopšte motiva za rat. Zbog toga su se, dakle, ti ljudi međusobno klali i masakrirali? Mi sigurno ne bismo bili tako glupi!“¹

Kako je reč o tekstu koji je zapravo poglavlje jedne Elilove teološke knjige, njegov rečnik – ne u ovom odlomku, već drugde u tekstu – nekome se može učiniti suviše reduktivnim ili prosto neadekvatnim. Ali, polako s tim: taj rečnik je odavno ušao u neteološki govor, često u značenju koji mu pridaje i Elil: i pored opšte i pogubne fascinacije Politikom, ona se, *kao takva*, ne samo u liku ovog ili onog političkog činioca, ponekad ipak prepoznaje kao sila obmane i razdora, što je, u biblijskom smislu, glavna karakteristika *đavola*, kao sušte suprotnosti zajedništvu. Fraza „demonizacija političkog protivnika“, koja se često čuje, nije samo retorička figura već precizan opis nekih ključnih metoda propagandnog rata. To

¹ <https://anarhisticka-biblioteka.net/library/aleksa-golijanin-mi-ljudska-bica-sr>

je opet, podseća Elil, nešto specifično *satansko*: prema Bibliji, Satana je Tužilac, onaj koji na protivnika baca neopozivu optužbu, koji ga proglašava za apsolutno Zlo i koji, dosledno, zaslužuje samo radikalnu likvidaciju, bez mogućnosti rehabilitacije, kamoli pomirenja. (Kao lokalni doprinos političkoj demonologiji, mada tu nikada ne možete znati da li je reč o nečemu zaista originalnom, imamo etiketu „ontološko zlo“, za glavnog političkog protivnika, koju naši ateistički liberali rabe još od devedesetih. Ako se borite protiv nekog kosmičkog Zla, koje mesite po liku nekog sasvim ovozemaljskog mediokriteta, to onda i vašoj borbi daje oreol svetog i herojskog. Komediji nikad kraja.) To nije samo „rešenje“ nekog konkretnog problema, već obećanje apsolutne sreće, blaženstva, Spasenja. U stvarnim političkim borbama, među svim tim vrlim ateistima, to poprima daleko ekstremniju retoriku od one koju ovde koristi Elil, o pravom verskom bunilu i često krvoločnim praksama da i ne govorim.

Tu situaciju možemo dobro sagledati i u jednom brzom osvrtu koji uspostavlja razliku između *društvenih* i *političkih* borbi, što se inače olako poistovećuje. Ali, obratimo pažnju: društvene borbe nisu uvek i političke, usmerene na sticanje vlasti ili učešće u vlasti. To su borbe za odbranu ili uvođenje nekog lokalnog kvaliteta ili komunalnog dobra. Sada nećemo dublje ulaziti u moguću karakter takvih borbi, budući da su, pored nekih kritičnih ili nasušnih potreba, njihov razlog često samo prohtevi nezadovoljnih korisnika. Zamislimo ipak neku legitiminiju situaciju: ljudi ulaze u takve borbe s različitih *političkih* pozicija, koje ne moraju biti naročito čvrste ili partijski opredeljene, ali koje svakako ukazuju na neke političke razlike. U tom smislu, ljudi se mogu okupiti oko nekog zajedničkog problema ili interesa kao levičari, desničari, liberali, vernici, ateisti, tradicionalisti, nekonformisti, najzad kao „politični“ i „apolitični“. U takvim borbama važno je sačuvati *jedinstvo*. Onog

sekunda kada se među njih umeša Politika, počinje *razdor* i borbi je obično kraj. Politika, u obliku partija ili pokreta koji se preporučuju kao buduća Vlast, takve borbe može da iskoristi za svoju afirmaciju i mobilizaciju, ali će, posle nekih početnih uspeha, što se obično svodi na manji ili veći stepen medijske dramatizacije nekog protesta, lako preći na neku drugu temu, koja joj se učini „oportunijom“. Na jednom mestu ili više takvih mesta pokazala je „brigu za lokalne probleme“, ili za „probleme koji tište običnog čoveka“, kako se to još kaže, iako nije rešila ništa, osim što je posejala razdor (tako što je jednu društvenu grupu još radikalnije suprotstavila nekoj drugoj); ali to ulazi u njen javni „profil“, povećava njen „rejting“ kod mentaliteta (dela glasačkog tela) koji takođe nije toliko zainteresovan za konkretne probleme, koliko fasciniran Politikom kao borbom za Moć. Lokalni neuspeh u ostvarivanju opipljivijih rezultata uvek se može opravdati „sistemskim“ razlozima, odnosno potrebom za „promenom celog sistema“, dakle, aktuelne vlasti. I tu već počinje rvanje u blatu – u „političkoj areni“, u začaranom krugu Moći – koje nam je suviše dobro poznato, ali koje ipak ne prestaje da nas fascinira (opet, kao da je reč o ratu između Titana i Bogova, a ne o malograđanskoj porodičnoj svađi) i pored toga što nas neprekidno izneverava.

Ovo nije šlagvort za prelazak s „makropolitike“ na „mikropolitiku“, za kopiranje političkog rezona na manje ili ograničene „narative“, već samo ilustracija nekih procesa i odnosa. Tek nam ostaje da vidimo šta bi u našim uslovima, a to znači, pri tako opštoj omađijanosti Politikom, dakle Moći, mogao da znači prelazak s *politike* na *etiku*, i to na etiku NE-MOĆI, što smo u našim izdanjima i tekstovima već dobro načeli kao temu.²

U onome što sledi, videćemo i da u Elilovoj teologiji ima sasvim dovoljno dobre sociologije – ako u to nekog uopšte

² <https://anarhisticka-biblioteka.net/library/jacques-ellul-potruga-za-etikom-u-tehnickom-drustvu-sr>

treba unapred uveravati. Ali treba imati u vidu i Elilovu striktnije sociološku studiju, *Politička iluzija* (1965), mnogo obimniju od ovog poglavlja (originalno članka, iz 1978), iz koje smo do sada objavili samo „Uvod“.³ To je jedna od tri ključne sociološke studije koje je napisao, praktično u nizu, pored *Tehnike* (1954) i *Propagande* (1962), i koje, da se niko ne oseti kao da ga time lupkamo po glavi, treba smatrati za obavezno štivo. Ništa od toga, koliko god bilo obimno, nije i iscrpno ili neproblematično: to je nemoguće očekivati, s obzirom da se naše nevolje nastavljaju, što znači da iziskuju i naš aktivniji odgovor. Ali perspektiva koja se tu otvara jedna je od najređih, budući da nije perspektiva Moći, i to je ono zbog čega te knjige i danas deluje sveže i podsticajno, usred onoga što odavno nije ništa drugo osim buncanja Posednutih: „politikom“, „moći“, „vlašću“, dominacijom.

AG, novembar 2025.

³ <https://anarhisticka-biblioteka.net/library/jacques-ellul-uvod-u-politicku-iluziju>

Politika, mesto demonskog

Sve što smo do sada opisali je, manje ili više, direktna posledica, rezultat politike.⁴ Jona viče: „Još četrdeset dana i Niniva će propasti!“ (Jona, 3: 4.) Niniva, politički grad *par excellence*, carski grad, grad vladara nad vladarima. Akumulacija zla, sve veće pretnje, sve to su proizvodi politike i *samo* politike. Ona je danas oličenje apsolutnog Zla. Ona je satanska, dijabolična, centralno mesto demonskog. I kada kažem politika, ne mislim na Državu. To je drugi problem. Reč je o onima koji žele da preuzmu i iskoriste Državu. Niti mislim na neku posebnu politiku, desničarsku ili levičarsku. Ne, mislim na samu politiku, kakvi god bili njen oblik, njeni ciljevi, njene doktrine, njena sredstva, njeni društveni koreni, njene namere, njeni argumenti... I govorim o politici onakvoj kakva jeste, kakvu politički svet konkretno upražnjava. Molim vas, samo nas poštedite njenih pompeznih referenci na grčki polis, koji nema nikakve veze s našim nacionalnim državama, poštedite nas njenih pobožnih tirada o politici koja teži zajedničkom dobru, opštem interesu, ili kao umeću zajedničkog življenja, kao blagoslovenom ključu za harmoničnu izgradnju idealnog grada.⁵ Sve te besmislice, gore od najgorih verskih trikova, imale su za cilj da skromnim

⁴ Elil nastavlja izlaganje iz prethodnih poglavlja knjige. (Prim. prev.)

⁵ Politika, prema političkom idealizmu: „Nauka o pravilima koja omogućavaju vladarima da upravljaju ljudima iste društvene grupe kako bi ostvarili svoje zajedničko u datom vremenu, da nateraju ljude na saradnju u tom cilju, tako da se svakome omogući da postane humaniji, dok istovremeno pomaže drugima da postanu humaniji.“ Maurice Deslandres (1862–1941), *L'agent de la politique: l'Etat*, Semaines Sociales, 1933. (Prim. Ellul)

Nojevim plaštom pokriju *jedinu* postojeću stvarnost. Politika, to je osvajanje moći: to su sredstva za sticanje moći, koja se, kada se moć stekne, koriste za odbranu od protivnika ili za njeno održavanje. A sama ta moć, čemu služi? Za neko dobro ili vrlinu? Ali ne! Služi samoj moći. To je sve. U politici nema ničeg drugog. Sve priče o politici kao sredstvu za uspostavljanje pravde, itd., samo su i isključivo veo, dimna zavesa, koja s jedne strane skriva tu surovu i gnusnu stvarnost, dok s druge opravdava opštu strast prema politici, opšte uverenje da je sve političko, da se ništa ne može bez političkog, da je politika najplemenitija čovekova delatnost, iako je zapravo najgnusnija. To je, striktno gledano, izvor sveg zla koje pogađa naše doba. I kada kažem da je politika dijabolična i satanska, to nisu samo neki zvučni pridevi. Koristim te izraze sasvim precizno, u njihovom doslovnom značenju.

Politika je dijabolična. Đavo, *diábolos* (δίαβολος), etimološki je onaj koji *deli*, koji razdvaja, koji razjedinjuje, koji prekida zajednicu, koji izaziva raskid, koji prekida dijalog. Biblijski đavo je onaj koji je izazvao raskid između čoveka i Boga, koji je koristio razna sredstva da navede čoveka (u Knjizi Postanja) da prekine zajednicu koja je bila glavna karakteristika odnosa između Tvorca i Stvaranja. Delovao je na sasvim prirodne i zdrave sklonosti u čoveku: Bog ga je stvorio *slobodnim* i zadužio ga da *upravlja* Stvaranjem i ovlada njime.⁶ Đavo tako navodi čoveka da se proglasi nezavisnim od Boga i da poželi autonomiju od njegove volje. Isto tako, on transformiše moć koju mu je Bog dao u *volju za moći* i dominacijom. Takva upotreba i

⁶ Poznato je da biblijski jezik ume da bude problematičan. Avaj! Elil ne može da promeni ono što je tamo zapisano, ali ipak treba pogledati i druga njegova izlaganja, ne samo u ovom tekstu. „Bog nije nikakva sve-moćna sila... on ima samo Reč... koja je krhka... on nam se samo *obraća*“, itd. Navedeno u „Vrapcima“, str. 75, f. 36, u fajlu f. 35. Vrlo osobeno, nekanonsko shvatanje, ali opet jasan etički stav. (Prim. prev.)

devijacija tipični su za dijabolično delovanje koje transformiše Božje delo u njegovu suprotnost, dok tvrdi da ga ostvaruje. I upravo tu dolazi do prelaska sa idealne, idealističke, moralne i komunitarne politike na stvarnu politiku koju sam ranije pomenuo. Da bi doveo do tog preokreta, đavo deluje, biblijski rečeno, kroz zavodenje (Eva gleda „drvo“ i *jasno* vidi da je ono lepo, dobro, prijatno, inteligentno...) i pomoću onoga što se često naziva lažju (đavo, Princ laži), ali što je pre upotreba istine da bi se proizvele posledice suprotne posledicama istine. Prema tome, u dijalogu između Eve i đavola, ovaj drugi ne laže: on joj jasno najavljuje da će biti poput bogova, da će odlučivati o dobru i zlu i da neće umreti. Ali on zavodi tako što menja značenje i vrednosti. Postojeća stvarnost postaje istina. A ta stvarnost dovodi čovečanstvo u situaciju drugačiju od one koju je zamišljalo ili kojoj se nadalo, u treperavim odsjajima i višestrukim refrakcijama đavolskog zavodenja.

Ali ko ili šta je danas, konkretno u našim društvima, Princ laži? To je politika i, usuđujem se da kažem, *isključivo* politika. Francuska je podeljena na dva bloka, apsurdno, jer dobro znamo da su ta dva bloka praktično zamenljiva i da je šest od prvog zapravo pola tuceta drugog. Ali uprkos tome, Francuska je podeljena. Postoje pobeđeni i pobednici, na osnovu političkih etiketa. I samo na osnovu etiketa! Postoje beli imperijalizam i crveni imperijalizam, spremni da vode rat. A šta ljude, koji uglavnom ne razmišljaju spontano o tome, tera da izaberu pravo na rat? Politika. Šta tera momke iz Teksasa da ubijaju Vijetnamce? Ili one iz Estonije [kao dela Sovjetskog Saveza] da ubijaju Avganistance? Samo politika, koja tvrdi da predstavlja opšti interes, kolektivne interese, otadžbinu i sve te budalaštine.⁷ Naravno, očigledno postoje grupe i klanovi koji se ne slažu, plemena, porodice i korporacije koje su neprijateljski nastrojene

⁷ Kompletно delo koje je priredio Ž. Ševailje treba čitati kao kritiku „opšteg interesa“: Jacques Chevallier, *Variations autour de l'idéologie*

jedne prema drugima, ali to nema većih posledica; u najgorem slučaju, može dovesti do osвете. Ali kada te lokalne interese preuzme politika, onda odjednom postaju opšti interes! Tako dospevamo u kolektivne tragedije, u kojima nevini plaćaju za grešne. Besmisleno je govoriti o ekonomskim interesima kao fundamentalnijim: bez *političkih* struktura, strategija, aparata i ideologija, ekonomski interesi su ništa i ne mogu mnogo toga promeniti. Politika je ta koja osvaja kolonije i tržišta (priznajem, u korist ekonomije); politika je ta koja mobiliše ljude za ratove koje su ekonomski interesi učinili neizbežnim. I nije tačno da politiku uvek pokreće ekonomija, ali čak i kada je tako, politika ostaje sila razdora *par excellence*: upravo je politika (a ne ekonomija, kako se prečesto veruje!) ta koja proizvodi klasnu podelu i organizuje klasnu borbu.

Pogledajmo samo neverovatne teškoće koje političke pristalice imaju da se izvuku iz politike. Sindikati se neizbežno vraćaju u nju. A kada ideologija radničke klase ima za cilj da u isto vreme bude i revolucionarna i neprijateljska prema politici, kao što je to bio slučaj sa anarhosindikalizmom, ona ne uspeva i ne može dugo opstati. „Napredak“ socijalizma se postiže političkim sredstvima, a ne borbom ekonomskih klasa. Anarhosindikalisti koji su osuđivali politiku savršeno su razumeli taj njen raskolnički karakter, kada su tvrdili da sindikalizam ne sme ući u političku arenu, jer politika samo proizvodi podele i neizbežno vodi u fragmentaciju radničke klase u razne „struje“.

Ako želimo da održimo jedinstvo radničke klase, ne smemo se baviti politikom, govorili su Merem, Grifuel i Pelutje.⁸ I oni

su tačno razumeli prirodu politike; nismo ih slušali i videli smo šta se desilo... Političari koji se predstavljaju kao ujedinitelji su lakrdija! Oni mogu ujediniti neku grupu samo tako što će proširiti jaz koji tu grupu odvaja od ostatka nacije, kao što i politika ujedinjuje naciju („nacionalno jedinstvo“) samo u meri u kojoj je uvlači u smrtonosni rat s drugom zemljom. Rat je u stvari dobro poznat, prihvatljiv i neproblematičan način za ujedinjenje zemlje!

Politika ne stvara ništa, a ponajmanje autentične susrete i zajedništvo ljudskih bića, kao što ne doprinosi ni napretku društva, suštinski ujedinjenog i ljudski usmerenog i odgovornog. Politika ne proizvodi ništa osim podela i unutrašnjih sukoba, koji su beskorisni, neosnovani, apsurdni. Kada prođe pedeset godina i pogledamo podele zbog kojih su se politički protivnici obračunavali s tako divljom mržnjom, uvek nas zapanje ispraznost i glupost motiva za te podele i mržnju, i uopšte motiva za rat. Zbog toga su se, dakle, ti ljudi međusobno klali i masakrirali? Mi sigurno ne bismo bili tako glupi! Ali ono što ne vidimo jeste da, s različitim ciljevima i motivima, radimo potpuno istu stvar! I naši politički motivi za borbu izgledaće podjednako glupi našim unucima. To je priroda politike. Ona podstiče, zavodi, provocira i uvlači ljude u zabludu. Upravo nas politika tera da s apsolutnom ozbiljnošću shvatimo „stvar“ koju moramo braniti, ili neku doktrinu, neko mišljenje od mišljenja drugih. Upravo nas politika tera da ustanemo protiv svoje braće iz površnih ideoloških razloga. I upravo u ime tih apsurdna ona izaziva velike masakre. U ime kultivacije Sibira, dobili smo gulage. U ime besmislene intenzivne proizvodnje pirinča, Pol Pot je masakrirao trećinu svog naroda; u ime političkog prestiža, Francuska je krenula u invaziju na četvrtinu sveta...

Svečane, pompezne političke proklamacije, u stvarnosti ne proizvode ništa osim pokolja i podela. Ali u datom trenutku ljudi im veruju. I to slepo. Politika nas potpuno zaslepljuje.

de l'intérêt général, I–III, Presses universitaires de France (PUF), Paris, 1979–1980. Izvanredno. (Prim. Ellul.)

⁸ Alphonse Merrheim (1871–1925), Victor Griffuelhes (1874–1922), Fernand Pelloutier (1867–1901): neki od najistaknutijih predstavnika revolucionarnog sindikalizma (ili anarhosindikalizma) u Francuskoj. (Prim. prev.)

Ona izmišlja sve te ideologije koje su istovremeno ubilačke i mobilišuće. Ona izaziva nepopravljive sukobe. Pojednostavljen primer: zajednice Druza i Maronita [današnji Liban i Sirija] koegzistirale su još od srednjeg veka; bile su suprotstavljene u svakoj tački, ali kroz svakodnevni kontakt, kroz praksu, kroz ljudsko razumevanje, došle su do zadovoljavajućeg modus vivendi. A onda se umešala politika. Britanska politika, koja se nadmetala s francuskom i pokušavala da je potisne. Zatim Rusi i Austrijanci. Svako je intervenisao, navodno da bi zaštitio ovu ili onu zajednicu kojoj to nije bilo potrebno. I od trenutka kada je politika preuzela kontrolu nad odnosima između zajednica, ti odnosi su prekinuti. Druzi su prvi put masakrirali Maronite, a Maroniti su uzvratili. I od 1840. to nikada nije prestalo. Strašna fragmentacija Libana je neposredna posledica mešanja politike u ljudske odnose.

Mogao bih da navedem i druge primere: kada postoji svest o razlikama između ljudi na osnovu rase ili boje kože, između običaja koji se smatraju čudnim, između neobičnih tradicija ili nošnji, to ne sprečava ljude da se slažu. Oni su u stanju da prepoznaju jedni druge. Od trenutka kada politika počne da iskorišćava te razlike, one postaju tragična stvar, postaju osnova za isključivost i tada se rađa rasizam. Provociranje rasizma uvek je politička tvorevina, koja proizilazi iz prirodnog osećanja suprotnosti koje nije sprečavalo koegzistenciju, ponekad i sa sukobima, ali koji nikada nisu bili nepopravljivi. Politika, međutim, čini razlike *smrtonosnim*, sukobe *nepovratnim*, a suprotnosti između ideja *nepomirljivim*. To je prava đavolska podela.

Ali ovde se moraju precizirati dve stvari: nikada nisam želeo unitarizam, istovetnost, beskonačnu reprodukciju samo jednog ljudskog ili društvenog tipa po istom kalupu. Oduvek sam se borio protiv serijske proizvodnje i zalagao za pluralizam. Oduvek sam govorio da se dijalog neizbežno zasniva na različitosti. Dakle, kada optužujem politiku da je đavolska, to nikako nije

u ime jedinstva! Ali đavolska podela je ona koja se ne zasniva na bilo čemu istinitom, koja vodi u odbacivanje pluralizma, koegzistencije, priznavanja drugog, poštovanja različitih mišljenja, uređenja improvizovanih ljudskih odnosa i obzira prema svim mnogobrojnim i različitim interesima. I ako kažete kako je upravo to ono što definiše liberalnu politiku, upućujem vas na praksu tog *političkog* liberalizma, da biste i sami uvideli da je on podjednako raskolnički kao i druge politike.⁹

Druga tačka je činjenica da se moja optužba ne odnosi ni na filozofiju ni na teologiju. To jest, ne tvrdim da opisujem politiku samu po sebi, večnu, trajnu, kakva se razmatra u metafizici. Govorim, kao i uvek, ovde i sada, o sadašnjem vremenu. O politici iz poslednjih trista godina, zapadnjačkoj, ali koja je sada osvojila i ubedila svet, toliko da su i afrička ili azijska politika prešle u tu istu kategoriju. Dijabolično je kroz istoriju poprimalo različite oblike; u ovom trenutku, đavo, onaj koji unosi razdor, jeste politika. I samo politika. I sada je vidimo kako, u svojoj dijaboličnoj prirodi, kvari zakone, laže o pravdi, budi lažne nade (obećanje svetlije budućnosti...), vodi ljude u ćorsokake. Naime, to je zaista nešto đavolsko: dramatiizovati, nepovratno razbijati, saterivati ljude u bezizlazne situacije. I sve to kroz zavođenje, obećanja i iluzije. Ne zaboravimo da je vrhunsko oružje svake politike propaganda. I da je propaganda i sama laž.¹⁰ Princ laži danas se izražava kroz propagandu, koja raspiruje strasti i stvara lažne izvesnosti, vatrenu privrženost i unutrašnje otuđenje. A glavna laž danas je čuvena formula: „Sve je političko“; ili opet: „Ljudi se mogu izraziti samo političkim sredstvima“; ili čak: „Ako ne delujemo politički, ne postizemo

⁹ Videti, recimo, Žak Elil, „Fašizam kao potomak liberalizma“ (1936), <https://anarhisticka-biblioteka.net/library/jacques-ellul-fasizam-kao-potomak-liberalizma-sr>.

¹⁰ Oslanjam se na svoje studije o propagandi, gde razjašnjavam odnos između propagande i laži. (Prim. Ellul.)

ništa“. Te tri apsurdne formule nisu ništa drugo nego laži samog Princa laži, danas precizno i potpuno otelotvorenog u politici. Politika je danas đavo.

Ali ona je istovremeno i Satana. Biblijski gledano, Satana i đavo nisu identični (što važi i za Lucifera, koji, uzgred, ne postoji u biblijskim tekstovima i predstavlja mnogo kasniji izum). Đavo je, dakle, onaj koji deli kroz zavodjenje. Satana je tužilac. Pred Bogom stoji onaj koji stalno optužuje, koji optužuje ljude, na primer, ali i Boga! I gde god postoji optužba (čak i legitimna, osnovana, razumna), to je Satanino delo. To je sam Satana. Tačka podudaranja između đavola i Satane očigledno je u tome da su obojica, na različite načine, negacija ljubavi i zajedništva, negacija, uništenje i korupcija ljubavi. Ali gde se danas mogu čuti najveće optužbe? Ko optužuje ovu osobu ili onu grupu kao apsolutno zlo? Ko danas igra ulogu svetskog tužioca, ko optužuje celu jednu klasu, narod, rasu? Upravo i isključivo politika. Videli smo da u dijaboličnom postoji određena korelacija između političkog i ekonomskog. Ali ne i ovde. Satansko je politika u svom najčistijem obliku. Nema više nikakvog razloga, nikakve mere, nikakvog ljudskog obzira koji mogu doći do izražaja. Drugi se okrivljuju za svako zlo koje se dešava; uzdiže se na nivo apsolutnog Zla, u uverenju da će, ako se to zlo može eliminisati, konačno doći do pročišćenja i oslobođenja. Tako se optužuje komunista ili buržuj, crnac ili kolonijalista, ili kapitalista, nacista, Jevrejin... Koliko sam hiljada puta pročitao te fraze napisane u transu, na primer, „Kapitalizam je apsolutno zlo“. A napisao ih je hrišćanin. Ali podjednako često: „Komunizam je apsolutno zlo“. Optužba bez ikakve mogućnosti oprostaja, ublažavanja ili obraćenja. Kada jednom postanete komunista, ne možete se promeniti; zauvek ostajete pod teretom satanske optužbe. Nema ničeg dobrog ili pohvalnog u protivniku. Samo njegova radikalna eliminacija može biti lek. Rešenje. I to je ono što je izmislila politika.

Odmah čujem glas protesta: „Zar to nije sama religija?“ Zar nismo imali inkviziciju, ekskomunikacije, preobraćenja nasiljem i prinudom...? Moj radikalni odgovor na to glasi: da, apsolutno, religija je postajala satanska *svaki put kada bi je preuzela politika*. Zaista užasna inkvizicija nije bila ona koju je sprovodila Crkva, već ona koja se sprovodila u ime države, za državu, a često i direktno od države. Istrebljenje katara je mnogo više bilo delo kralja, koji je koristio Crkvu, nego same Crkve. Inkvizicija je postala ekstremna tek u rukama kralja Portugala, kralja Španije i Mletačke Republike. Sve dok nije postala instrument politike, ekskomunikacija nije bila ništa više od „remedium animi“ [leka za dušu]. I ko je podstakao prisilna preobraćenja? Ko je silom preobratio Saksonce? Karlo Veliki. Ko je silom preobratio američke starosedeoce? Konkistadori. (Dok su hrišćani, koji se nisu bavili političkim manevrisanjem, zapravo branili prava i običaje tih starosedelačkih naroda.) Duh optužbe, podela na dobro i zlo, gde se ovo drugo mora iskoreniti, uvek je proizvod politike.

Glavna optužba našeg vremena uvek potiče od politike, zasniva se na političkim motivima i na kraju vodi ka smrti u politici. Kestlerov zadivljujući uvid u delu *Pomračenje u podne* to jasno pokazuje.¹¹ I kao što se lažno predstavlja kao nešto univerzalno i svrgava Boga sa trona, politika, naprotiv, od same optužbe pravi apsolut. To je sušta suprotnost božanskoj pravdi.

Prolašavanje politike satanskom, za satansku konstrukciju, koju u srca ljudi usađuje Satana, nije neka pojednostavljena

¹¹ Arthur Koestler, *Darkness at Noon*, 1940; prvi put objavljeno na engleskom, na osnovu nemačkog rukopisa, koji se dugo smatrao izgubljenim. Originalni nemački tekst pojavio se tek 2018 (*Sonnenfinsternis*); na osnovu tog izdanja 2019. je objavljen i novi engleski prevod. Kod nas objavljeno kao *Pomračenje o podne*, Liber, Zagreb, 1972 (2004), preveo Željko Bujas. (Prim. prev.)

na književna figura već dubok uvid u prirodu politike. I to se opet nakalamljuje na spontana ljudska osećanja: na potrebu za samoopravljanjem i proterivanjem neprijatelja radi pročišćenja. Za katarzom. Ljudska bića su oduvek imala potrebu da se osećaju pravedno i uloga religije do sada je bila da im ponudi sredstva za pročišćenje, što uključuje i žrtvovanje. Velike klasične religije su nestale, a njihova moć nagrižena je nedostatkom vere. Ali čovekova potreba ostaje podjednako snažna: potreba da, u svojim očima i u očima drugih, bude čist i legitiman u svom postojanju. A put, jedini koji mu je sada otvoren, jeste put optužbe, političkog otkrivanja žrtvenog jarca koga je odredila politika.

Sve zlo je koncentrisano u tom drugom, u tom drugačijem; sve zlo biće uklonjeno kada taj drugi bude proteran ili, još bolje, uništen. Protivnik postaje neprijatelj. Neprijatelj postaje apsolutno oličenje zla. I samo nam njegovo uništenje garantuje ne samo puku političku pobedu, već raj, pravdu, slobodu. Ako se pridružim redovima pravednika, ne mogu a da ne učestvujem u njihovoj pravednosti. A ipak, sve počiva na optužbi. To jest, na delu Satane. To nije samo neka struktura, politička organizacija, niti je to samo psihološki efekat; moramo ići dalje od toga. Međutim, treba najpre razjasniti da đavo ili Satana nije neka *persona*, figura smeštena na određenom mestu, neka personifikovana volja s određenim ciljem. Tvrdim da, u biblijskom smislu, gde god postoji neki raskid ili optužba, postoji nešto više od pukog sociološkog ili psihološkog fenomena. Nemoguće je objasniti i svesti sve efekte toga na sociopsihološka objašnjenja i tome slično. Tu ima još nečeg. U domenu božanskog prisutna je i jedna duhovna, vanljudska dimenzija; jedna moć koja se opire analizi, što je i čini tako zastrašujućom. I to je ono što se onda naziva đavolom ili Satanom. Danas, u svetu u kojem živimo, politika je otelotvorenje biblijskog Satane.

Ali treba napraviti još jedan korak da bismo razumeli politiku: ona je sada carstvo demonskog.¹² Neću detaljnije razrađivati tu tačku, pošto sam je iscrpnije već objasnio na drugom mestu.¹³ Samo ću ponoviti svoje zaključke. Politika je carstvo potpune iluzije našeg društva.¹⁴ Ali pored tih mojih ranijih analiza, mora se naglasiti sledeće: politika je umeće *generalizacije lažnih problema, postavljanja lažnih ciljeva i pokretanja lažnih debata*. Lažnih u odnosu na konkretne živote stvarnih ljudi, lažnih u odnosu na stvarne društveno-ekonomske trendove do kojih politika nikada ne dopire. U toj lažnoj orijentaciji, politika mobilise svačiju energiju, angažuje sve ljude tako što laž čini opštom. *Sve* se stalno vrti oko lažnih problema, koje politika razvija i predstavlja kao jedine istinite, i onda ih kao takve i nameće. Ta iluzija *mora* se kombinovati s mehanizmom političkog posredovanja. Politika postaje opšti i obavezni posrednik između pojedinca i društvenog tela. Na društveno telo može se delovati samo političkim sredstvima. Njoj se apriori daje legitimitet za usmeravanje našeg društva. Ona formira korpus zvanično ovlašćenih posrednika i uspostavlja sistem političkog posredovanja. Sve što se dešava prevodi se na politički jezik i tako postaje objašnjivo i razumljivo. Političko posredovanje se konačno izražava u transpoziciji posebne volje u opštu volju, u opšti interes, itd. I to posredovanje, koje deluje na svim nivoima, na kraju se prihvata od svih i kao celina. U tome naima i leži demonski aspekt politike: sredstva zamenjuju istinu, posredovanje stupa na mesto celine i zamenjuje sve. Na kraju, dolazimo do prilično banalnog zapažanja da moderna država

¹² Kao kriterijum za demonsko uzimam najsavršeniju studiju koja je o tome napisana: Enrico Castelli, *Le Démoniaque dans l'art. Sa signification philosophique*, Librairie Philosophique J. Vrin, Paris, 1958. (Prim. Ellul.)

¹³ J. Ellul, „La politique moderne: lieu du démoniaque“, *Estratto Archivio di Filosofia*, Rome, 1978. (Prim. Ellul.)

¹⁴ J. Ellul, *L'illusion politique*, Robert Laffont, Paris, 1965. (Prim. Ellul.)

sebe vidi kao spasioca: ušli smo u fazu države blagostanja. Ali i to se sada zamenjuje državom kao garantom samog Spasenja. Nešto što je „laž“ proglašava se „nosiocem Spasenja“. Takva je njena moć rastakanja stvarnosti.

Ako kombinujemo *totalnu iluziju sa obaveznim posredovanjem*, dolazimo, s jedne strane, do organizacije ne-stvarnosti, a s druge, do antimedijacije društvenog tela, što su dve dominantne karakteristike aktuelne politike. Naime, strogo govoreći, nije sama pretenzija na posredovanje ono što svedoči o demonskom, već, s jedne strane, preotimanje povezanog posredovanja (koje isključuje sve ostalo), a s druge, iluzorni karakter toga, to jest, posredovanje od Ničega ka Ničemu, od laži ka iluziji, pri čemu sam taj čin angažuje celo čovečanstvo i sve ljude ovog društva. Tu se srećemo s jednom specifično demonskom karakteristikom – kao što su i ostale crte politike. Demon je naime onaj koji zaposeda čoveka iznutra, koji mu obećava ispunjenje navodne Božje volje i koji tako, zbog svojih obećanja i „očiglednih“ dostignuća, zamenjuje Boga. On je u svakom pogledu obrnuta imitacija božanskog. S druge strane, moramo se osvrnuti na delo E. Kastelija, *Demonско u umetnosti*¹⁵:

„Primiti pričešće bez priziva Hrista znači verovati u samodovoljnost, što samo demonsko može usaditi...“¹⁶

„... neodređeni užas: značenje onoga što je nepovratno denaturisano...“

„Fasada lica – alegorijska anticipacija gomile, preludijum konceptu Svih, to jest, Nikoga...“

¹⁵ Enrico Castelli, op. cit., f. 12.

¹⁶ „Primiti pričešće bez priziva Hrista“, kao znak „samodovoljnosti“: ako „hleb i vino“ – sve darove života – uzimamo samo za sebe, bez osećanja zahvalnosti i učešća u zajednici bića, to je onda znak oholosti i samoživosti. Još prostije, „ako gledamo samo sebe...“, itd. Pretpostavljam da bi se crkveno značenje „pričešća“ ili „evharistije“ moglo proširiti i na ovaj način, više laički. (Prim. prev.)

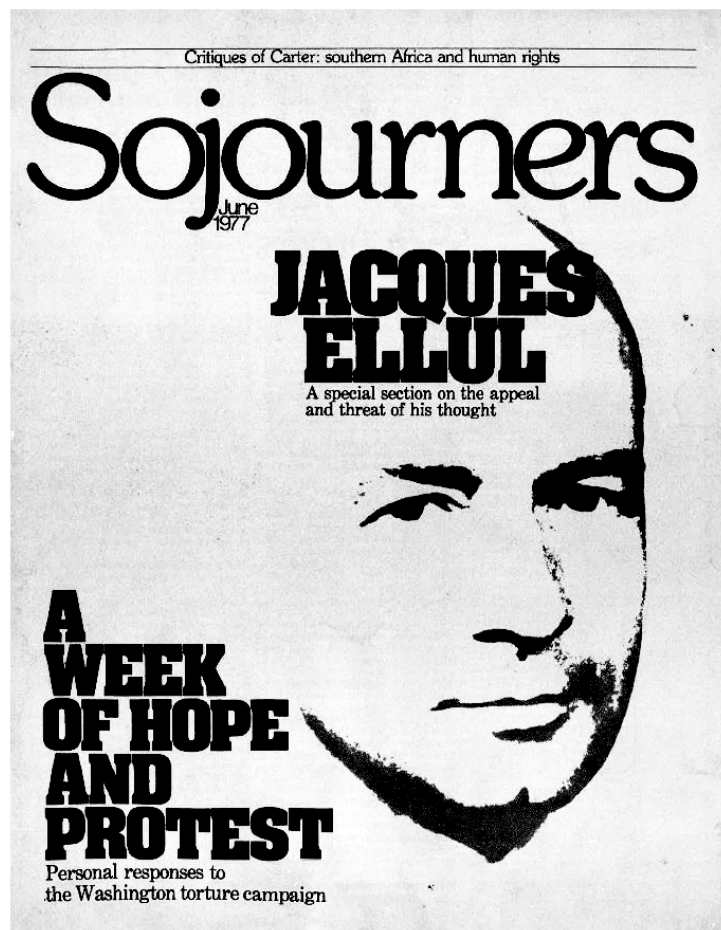
„Moć rastakanja...“

To su neke Kastelijeve formulacije koje objašnjavaju demonsko, što jasno prepoznajemo u politici, gde smo se već susreli sa *svim* aspektima koji karakterišu demonsko: laži i iluzije, stvaranje potpuno falsifikovanog univerzuma, lažno obećanje ispunjenja ljudske volje, samodovoljno pričešće, denaturisano značenje, fasade lica... S tim bismo mogli da nastavimo.

Konačno, politika poseduje neodoljivu moć apsorpcije i asimilacije. Francuski anarhosindikalisti s kraja 19. veka bili su potpuno u pravu kada su ukazivali da politika, po samoj svojoj prirodi, izopačuje sve namere i sve projekte. Kada su govorili kako socijalisti, čim počnu da se bave politikom, nastavljaju da ispovedaju socijalističku retoriku, ali praktikuju antisocijalističku taktiku, i da revolucionari koji ulaze u političku arenu neizbežno prestaju da budu revolucionari, sve te njihove tvrdnje iz osamdesetih godina (19. veka) precizno su se potvrdile: Mileran, A. Brian, Pol-Bonkur i Klemanso, svi ozbiljni i ubeđeni socijalisti i revolucionari, postali su, na vlasti, potpuna suprotnost onome što su obećavali.¹⁷ Slično tome, hrišćanin je zarobljen u tragičnoj dilemi: ili da teži da ostane hrišćanin i vodi glupu politiku (Carter¹⁸), ili da bude efikasan političar i

¹⁷ Alexandre Millerand, Aristide Briand, Joseph Paul-Boncour, Georges Clémenceau: francuski državnici i diplomate (predsednici, premijeri, ministri inostranih poslova), iz perioda između dva svetska rata (Klemanso je, kao najstariji, bio premijer i pre Prvog svetskog rata), koji su dolazili iz redova nekoliko socijalističkih partija. (Prim. prev.)

¹⁸ Elil misli na Džimija Kartera. Kao guverner južnjačke Džordžije, sebe je opisivao kao „preporođenog evangelističkog hrišćanina“, da bi naglasio svoj otklon od pretežno konzervativnih južnjačkih evangelista-baptista. Njegovu predsedničku kandidaturu podržale su i neke progresivne evangelističke struje, na koje je uticao i Elil, makar prema člancima iz temata časopisa *Soujourners* (nama nedostupnog), kao što su Wes Michaelson, „Jimmy Carter, Jacques Ellul and Human Rights“, ili Charles „Chuck“ Fager, „Marching in Selma While Reading Ellul: The Frenchman's im-

Uz f. 18: naslovna stranica temata progresivnog hrišćanskog časopisa *Sojourners* (Washington, D. C.), iz 1977, posvećenog Elilu.

fundamentalno, radikalno prestane da bude hrišćanin. Rokar je u pravu kada ukazuje na suštinsku nespojivost to dvoje.¹⁹

Stoga nismo veštački i bezrazložno izabrali termin „demonški“, niti je uopšte reč o pokušaju „dramatizacije“ pitanja. Ono što smo pokazali nije razlika između ideala, odnosno teorije, i prakse, kao što nismo ni samo prepoznali neke nužnosti političke prakse: ukazali smo na nešto mnogo važnije. Postoji izvesna „struktura“ demonskog, koja ukazuje na stvarne fenomene čije se postojanje i značaj nikada ne mogu objasniti na naturalistički i pozitivistički način.²⁰ Kako se onda nositi s time? To je pitanje.

Ovde sam utvrdio da postojeća politička struktura precizno odgovara toj strukturi demonskog. Ali obrnuto, zar se to ne bi moglo i generalizovati i trivijalizovati? Najzad, zar se isto tako lako ne bi moglo reći: ekonomija je demonska, novac je demonski, kao i nauka, tehnika, itd.? Napisao sam dosta kritičkih studija o tehnici i uvek sam se uzdržavao da kažem da je demonska ili dijabolična. To je zato što, koliko god je to moguće, nastojim da zadržim relativno precizno značenje reči. Ako demonško odgovara onome što nam Biblija govori o tome (a to je moje tumačenje) – i kao što je to, između ostalih, objasnio Kasteli – ako tu reč ne shvatimo olako, naime tako

pact on an American activist“, itd., *Sojourners*, vol. 6, n° 6, June 1977, 3–16. Ovaj drugi članak se može naći na adresi <https://sojo.net/magazine/june-1977/marching-selma-while-reading-ellul>. (Prim. prev.)

¹⁹ Elil piše samo „Rocard“ i ne navodi izvor, tako da je nejasno na koga misli; možda na Mišela Rokara (Michel Rocard, 1930–2016), socijalistu i Miteranovog većitog konkurenta u partijskim kontroverzama (i kasnije ministra u nekoliko Miteranovih vlada, jednom i premijera, 1998–2001). To što je poticao iz francuske protestantske manjine ovde možda nije od značaja, ali kako se u politiku vrlo aktivno uključio još od druge polovine pedesetih, Elil možda parafrizira neku njegovu izjavu. (Prim. prev.)

²⁰ Marks je to predosetio kada je mitologizovao proletarijat i klasnu borbu. (Prim. Ellul.)

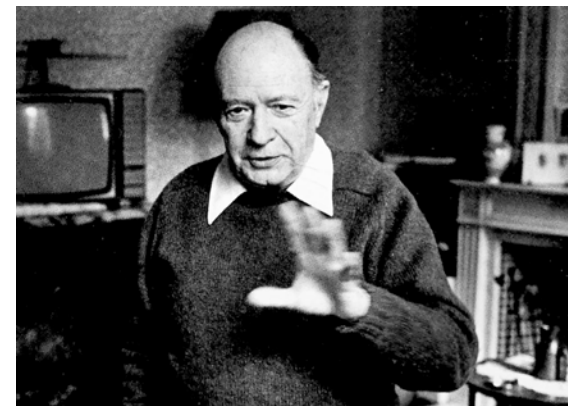
da, nešto šire, označava ono što je neprijatno, nepravedno ili loše, onda je trenutno ne možemo primeniti ni na jednu drugu oblast osim na politiku, jer nijedna druga reč ne obuhvata sve njene karakteristike i njihovu uzajamnu povezanost. Nauka (kao takva) nije proizvođač laži i falsifikator. Ekonomija nije „neodređeni užas, značenje onoga što je nepovratno denaturisano“ (Castelli). Međutim, rekao bih da je novac svakako *bio* demonska sila *par excellence*, na primer u 19. veku, kao što je Marks tako prikladno istakao. Ali novac se do danas tako temeljno i tako često osuđivao, razotkrivao i konotirao kao demonski da se njegova uloga promenila. Kada se Princ laži razotkrije, on nestaje. Prestaje da ispoljava svoju moć na mestu koje je izabrao, prelazi u druge domene, koristi nova ogledala. Tako smo prešli s demona novca na demona politike. To je sav naš napredak i naša dilema.

1980.

Jacques Ellul, *La foi au prix du doute*: „*Encore quarante jours...*“, III, „La politique, lieu du démoniaque“, Hachette, Paris, 1980, 279–295.

Jacques Ellul, „La politique moderne: lieu du démoniaque“, *Estratto Archivio di Filosofia*, Rome, 1978.

JACQUES ELLUL (1912–1994), OSTALI PREVODI I IZVORI

Tehnika ili ulog veka (1954), anarhija/ blok 45, 2010.

Anarhija i kršćanstvo (1988), DAF, Zagreb, 2011.

Carstvo besmisla: Umetnost i tehničko društvo (1980), Gradac, Alef, 2015.

Žudnja za moći i drugi tekstovi, izbor, buklet, anarhija/ blok 45, 2009–2019, 2023.

Fašizam kao potomak liberalizma (1937), buklet, anarhija/ blok 45, 2025.

Mladi, revolucionarna snaga? (1968), buklet, anarhija/ blok 45, 2025.

Ideologija rada (1980), buklet, anarhija/ blok 45, 2025.

Potraga za etikom u tehničkom društvu (1983), buklet, anarhija/ blok 45, 2025.

<https://anarhija-blok45.net>

<http://anarhisticka-biblioteka.net/category/author/jacques-ellul>

Association Internationale Jacques-Ellul & The Ellul Forum

<https://www.jacques-ellul.org/>

<https://ellul.org/>

Les amis de Bartleby

<https://lesamisdebartleby.wordpress.com/tag/jacques-ellul/>